

Geboorteregeling in 2008

Arie de Graaf

In 2008 gebruikte 70 procent van de 18–45-jarige vrouwen in Nederland een methode om een zwangerschap te voorkomen, was 7 procent zwanger of wilde zwanger worden, was 9 procent onvruchtbaar en gebruikte 15 procent geen methode. Van de vrouwen die geen vaste partner hadden, paste de helft van de vrouwen een geboorteregulende methode toe. Het aandeel vrouwen dat een spiraaltje heeft laten plaatsen is de laatste jaren verdubbeld. In vergelijking met andere Europese landen was en is Nederland een perfect geboorteregeland land.

1. Inleiding

Geboorteregeling is gemeengoed geworden, en dit geldt bij uitstek voor Nederland. In ons land is, vergeleken met andere Europese landen, het percentage vrouwen dat een methode gebruikt relatief hoog (United Nations, 2007). Daarnaast trekt het lage aantal tienerzwangerschappen internationaal de aandacht. Nederland behoort tot de landen waar tienerzwangerschappen en tienermoeders het minst voorkomen. Samen met Zwitserland, Denemarken en Zweden worden in Nederland relatief de minste kinderen geboren uit tienermoeders. Na een periode van toenemende geboorten uit tienermoeders, die duurde van medio jaren negentig tot 2002, is het aantal de afgelopen jaren weer gedaald. In 2002 werden onder meisjes jonger dan 20 jaar 3,5 duizend kinderen geboren, tegen 2,5 duizend in 2007. Deze daling is vrijwel volledig toe te schrijven aan niet-westers allochtone tieners (Garssen, 2008).

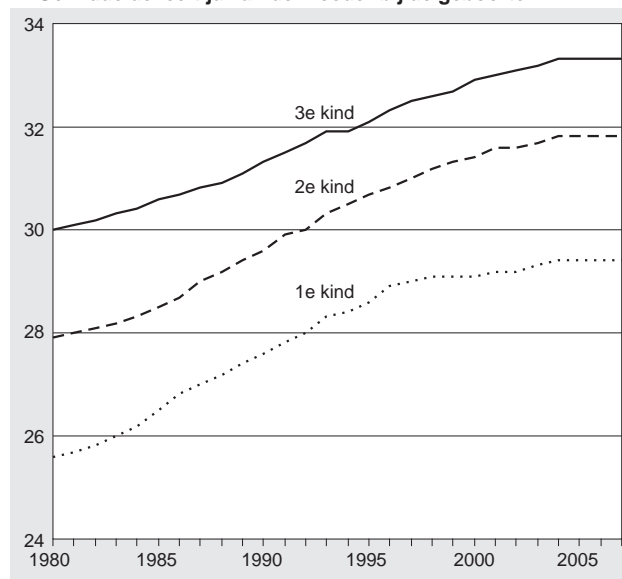
Het succesvolle geboorteregulend gedrag wordt bovendien bevestigd door het feit dat in 2003 twee derde van de 18–45-jarige vrouwen een methode gebruikte om een zwangerschap te voorkomen (De Graaf, 2004). Om na te gaan of dit gedrag zich in de afgelopen jaren heeft voortgezet, zijn in het door het CBS uitgevoerde Onderzoek Gezinsvorming van 2008 dezelfde vragen over geboorteregeling opgenomen als in het onderzoek van 2003. In de periode februari–augustus 2008 zijn 4 duizend vrouwen van 18 tot en met 62 jaar ondervraagd.

Niet iedereen past een methode toe. Daarvoor kunnen verschillende redenen bestaan, zoals een zwangerschap, onvruchtbaarheid, principiële bezwaren of het ontbreken van seksuele contacten. Over dit laatste aspect zijn in het onderzoek geen vragen gesteld, maar de afwezigheid van een (vaste) relatie met een mannelijke partner kan daarvoor een indicatie zijn. Desondanks kunnen uiteraard ook vrouwen zonder relatie een methode gebruiken. Daarbij kan men denken aan pilgebruik op medische gronden of aan vrouwen die gesteriliseerd zijn en door relatie-ontbinding alleen staan. Verder kunnen sporadische of wisselende seksuele contacten reden zijn voor het toepassen van anticonceptie.

2. Ontwikkelingen geboorten

Geboorteregeling wordt om twee redenen toegepast. Enerzijds kan met geboorteregeling het aantal kinderen worden beperkt, anderzijds is het mogelijk het tijdstip van geboorten beter te plannen. Wat betreft het aantal kinderen hebben zich het laatste decennium nauwelijks nog veranderingen voorgedaan. Vrouwen die kinderen willen, hebben een duidelijke voorkeur voor twee kinderen. Dat was zo in de laatste decennia en zal naar verwachting ook in de toekomst zo zijn (Van Duin, 2009). Wat betreft het tijdstip van de geboorte van kinderen doen zich de laatste jaren geen veranderingen meer voor. Lag in 1980 de gemiddelde leeftijd van de vrouw bij de geboorte van het eerste kind op 25,6 jaar, sinds 2004 is dit 29,4 jaar (*grafiek 1*). Een derde kind werd daardoor ook op steeds hogere leeftijd van de moeder geboren (sinds 2004 gemiddeld 33,3 jaar). Eén op de vijf vrouwen krijgt een derde kind.

1. Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte

De stijging van de leeftijd waarop vrouwen hun kinderen krijgen, hangt samen met een daling van de vruchtbaarheidscijfers op jongere leeftijd en een stijging van de vruchtbaarheidscijfers boven de 30 jaar. Uit *grafiek 2* blijkt duidelijk dat de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers voor vrouwen van 30–34 jaar in de vorige eeuw een stijgende trend vertoonden. In de tweede helft van de jaren tachtig is deze stijgende trend begonnen. De trend hield aan tot de eeuwwisseling. Ook de stijging bij vrouwen die in de leeftijdsklasse 35–39 jaar kinderen hebben gekregen, is afgevlakt. Het aantal kinderen dat wordt geboren uit vrouwen onder de 30 jaar is sinds medio jaren negentig op hetzelfde niveau gebleven. Dit betekent dat aan het begin van deze eeuw het uitstel van kinderen tot stilstand is gekomen. Drie à vier op de tien kinderen die in de periode

2005–2007 zijn geboren hebben een moeder die bij de geboorte jonger was dan 30 jaar. In 1990 hadden nog bijna zes op de tien levendgeborenen een moeder jonger dan 30 jaar. Het langer volgen van onderwijs en de toegenomen arbeidsparticipatie zijn factoren die een rol hebben gespeeld bij de beslissing om op latere leeftijd kinderen te krijgen. Zelf hebben vrouwen in het Onderzoek Gezinsvorming van 2003 aangegeven waarom ze pas op hun 30e of later voor het eerst in verwachting zijn. De helft gaf aan eerst nog te willen genieten van de vrijheid. Ruim een kwart van de vrouwen wilde eerst werkervaring opdoen of

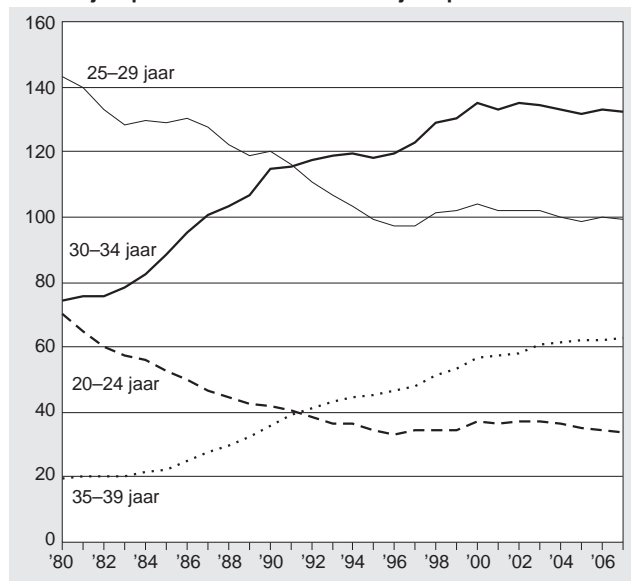
carrière maken. Het ontbreken van een partner speelde bij ongeveer een kwart van de vrouwen een rol, net als twijfel over wel of geen kinderen (De Graaf en Loozen, 2006).

3. Geboorteregeling anno 2008

In *staat 1* worden cijfers over het geboorteregelen gedrag van vrouwen van 18–45 jaar in 2008 vergeleken met het geboorteregelen gedrag van vrouwen in de jaren 1998 en 2003. Vrouwen worden onderscheiden naar het wel of niet vruchtbaar zijn. Woont een vrouw samen met echtgenoot of vriend, en is ten minste één van beiden onvruchtbaar, dan wordt ze ingedeeld in de categorie 'onvruchtbaar'. De vrouwen die aangeven kinderen te kunnen krijgen (althans geen reden hebben om daaraan te twifelen) worden onderscheiden naar het al dan niet zwanger zijn of zwanger willen worden. De overige vrouwen worden onderscheiden naar het gebruik van een geboorteregulende methode, waaronder ook sterilisatie om reden van anticonceptie. De pil kan ook worden gecombineerd met een condoom. Deze groep vrouwen is vermeld onder de kolom 'pil of prikpil'.

Met uitzondering van de vrouwen van 40–45 jaar is de pil in 2008 veruit favoriet. Wel blijkt uit de cijfers dat de pil de afgelopen tien jaar in alle leeftijdsgroepen duidelijk terrein heeft verloren, met uitzondering van vrouwen van 18 en 19 jaar. De daling van het pilgebruik hangt onder meer samen met de stijging van het plaatsen van een spiraaltje. Van 18–45 jarige vrouwen in 2008 blijkt 8 procent te hebben gekozen voor het spiraaltje als geboorteregulende

2. Leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers per 1 000 vrouwen

Staat 1
Vrouwen naar geboorteregulende methode

Leeftijd bij interview	Jaar van interview	Pil, prikpil	Sterilisatie		Spiraal	Condoom	Overig methoden ¹⁾	Geen zwanger of wil zwanger worden		Onvruchtbaar ²⁾	Totaal
			vrouw	partner				zwanger of wil zwanger worden	overig		
%											
<i>abs.=100%</i>											
18–19 jaar	1998	65	0	0	0	3	0	0	32	0	218
	2003	57	0	0	0	4	1	2	35	0	140
	2008	66	0	0	2	5	1	0	25	1	122
20–24 jaar	1998	71	0	0	0	4	1	5	19	0	646
	2003	67	0	0	3	6	1	3	20	0	394
	2008	67	0	0	4	6	1	4	18	0	389
25–29 jaar	1998	66	0	1	3	6	0	11	11	1	830
	2003	56	1	0	5	7	2	15	12	2	397
	2008	51	0	1	8	8	3	14	14	1	374
30–34 jaar	1998	47	2	4	3	10	1	14	16	3	875
	2003	39	1	3	5	10	2	19	18	4	502
	2008	39	1	3	10	14	1	15	13	4	405
35–39 jaar	1998	36	7	13	4	6	2	7	18	7	841
	2003	30	5	13	6	9	2	8	16	11	489
	2008	29	4	10	12	11	4	7	13	10	419
40–45 jaar	1998	22	12	19	4	6	2	1	16	17	910
	2003	23	10	18	5	7	2	1	15	20	611
	2008	19	6	19	9	7	2	1	14	23	598
Totaal 18–45 jaar	1998	48	4	8	3	7	1	7	16	6	4 322
	2003	41	4	8	4	8	2	8	17	8	2 533
	2008	40	3	7	8	9	2	7	15	9	2 307

¹⁾ Inclusief methode onbekend.

²⁾ Indien samenwonend met echtgenoot of vriend: één van beiden of beiden onvruchtbaar.

methode, tegenover 4 procent in 2003. Volgens Van Lunsen (2005) is de afname van het pilgebruik mogelijk veroorzaakt door negatieve berichtgeving, eind jaren negentig, rond de derde-generatiepillen, die een verhoogde kans op trombose zouden geven. 'Ook past elke dag synthetische hormonen slikken niet meer bij het hedendaagse beeld van een gezond leven', aldus Van Lunsen. Voorts bestaat er het vermoeden dat de verdwijning van de pil uit het ziekenfonds voor vrouwen ouder dan 21 jaar, per 1 januari 2004, de daling heeft versterkt.

De daling van het pilgebruik blijkt ook uit de gezondheids-enquêtes van het CBS (2007). Van de vrouwen in de leeftijdsklasse 16-49 jaar slikte 43 procent in 1998 de pil. In 2008 is dat gedaald tot 38 procent. Het aandeel vrouwen van 18-45 jaar dat in het Onderzoek Gezinsvorming van 2008 aangaf de pil als anticonceptiemiddel te gebruiken, bedraagt 40 procent. In 1998 bedroeg dit aandeel 48 procent.

Door de stijging van het pilgebruik onder 18- en 19-jarigen neemt hun risico om ongewenst zwanger te raken steeds verder af. Wat opvalt, is dat de aantallen abortussen en tienergeboorten de laatste jaren een daling laten zien. Ten opzichte van 2002 is het abortuscijfer van tieners gedaald van 10,4 naar 7,4 per duizend meisjes in 2007 (Lee en Wijsen, 2008). De ontwikkeling rond het geboortecijfer van tieners vertoont een gelijkenis met die van het aantal abortussen. In 2007 kregen 5,2 per duizend tieners een kind, tegen 7,7 in 2002. Zowel het geboorte- als het abortuscijfer onder tieners laat een dalende trend zien (zie ook Garssen, 2008).

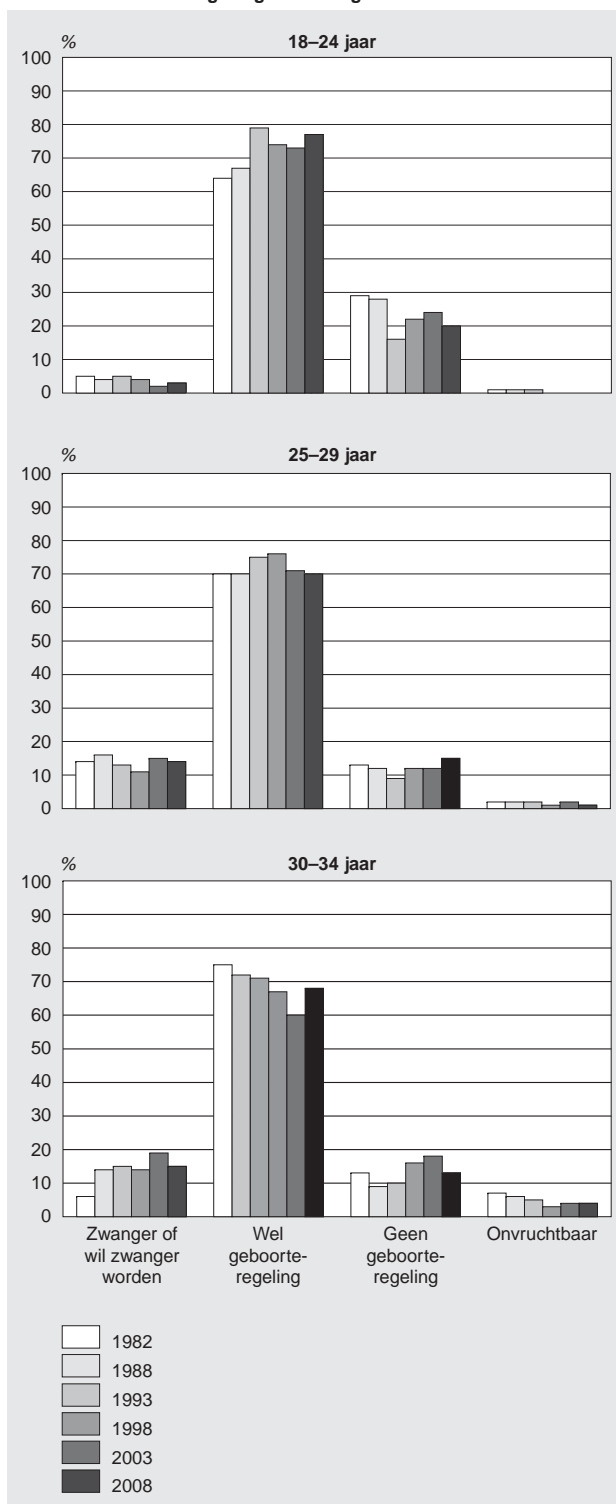
Sterilisatie vertoont voor mannen een vrij stabiel patroon. Voor vrouwen is tussen 2003 en 2008 echter een daling zichtbaar. Meer mannen dan vrouwen ondergaan deze ingreep. Op dit punt is Nederland samen met Groot-Brittannië koploper, want in vrijwel alle landen laten meer vrouwen dan mannen zich steriliseren (United Nations, 2007). In Frankrijk was mannensterilisatie tot het begin van deze eeuw niet toegestaan, en ook nu is er in de mediterrane landen bijna geen man te vinden die gesteriliseerd is (Van Lunsen, 2005). Dat meer Nederlandse mannen dan vrouwen zich laten steriliseren is van de laatste decennia. In het begin van de jaren tachtig liet de vrouw zich namelijk vaker steriliseren dan de man (CBS, 1990).

Het gebruik van een condoom zonder andere methode van anticonceptie is in bijna alle leeftijdsgroepen licht gestegen (staat 1). De combinatie van condoom en pil wordt voorname-lijk door jongeren toegepast. Van de 18-24-jarige vrouwen gebruikte in 2008 twee derde de pil. Het blijkt dat 12 procent van alle jonge vrouwen naast de pil nog het condoom gebruikt. Bij vrouwen ouder dan 24 jaar komt deze combinatie bijna niet voor. Voor jongeren is condoomgebruik eerder gericht op 'veilig vrijen' dan op het voorkomen van een zwangerschap. Uit de cijfers mogen echter geen conclusies worden getrokken over 'onveilig vrijen'. De vraagstelling in het Onderzoek Gezinsvorming had namelijk betrekking op het gebruik van geboorteregelende methoden ter voorkoming van een zwangerschap, en niet op het gebruik van methoden om veilig te vrijen. Pessarrium, coïtus interruptus, periodieke onthou-

ding en/of zaaddodende pasta's (overige methoden) worden relatief weinig toegepast.

In bijna alle leeftijdsgroepen is het aandeel vrouwen dat geen geboorteregelende methode gebruikt sinds 2003 licht gedaald. Het wel of niet toepassen van een geboorteregelende methode hangt vaak af van het al dan niet hebben van een vaste relatie. Het aandeel vrouwen in de vruchtbare leeftijd zonder vaste relatie blijkt in de afgelopen vijf jaar zelfs iets te zijn gestegen.

3. Vrouwen naar wel of geen geboorteregelende methode

Een op de vier vrouwen van 40 tot en met 45 jaar is onvruchtbaar of heeft een partner die onvruchtbaar is. Ten opzichte van jongere vrouwen is dit een hoog percentage. Dit heeft te maken dat men, met het vorderen van de leeftijd, een toenemende kans heeft op onvruchtbaarheid onder andere ten gevolge van ziekte, ongeval of een operatie.

In *grafiek 3* wordt het geboorteregend gedrag van vrouwen in 2008 vergeleken met cijfers voor de jaren tachtig en negentig. De vrouwen worden in vier groepen onderscheiden: 'zwanger of wil zwanger worden', 'gebruikt geboorteregende methode', 'gebruikt geen geboorteregende methode' en 'onvruchtbaar'.

Voor jongeren van 18–24 jaar is in 2008 weer een stijging waar te nemen van het gebruik van anticonceptie. Eind jaren negentig en begin deze eeuw daalde het gebruik van anticonceptie enigszins, na een stijging in de jaren tachtig en begin jaren negentig. De toename van geboorteregeling in laatstgenoemde periode moet worden toegeschreven aan het pilgebruik. De introductie van een nieuwe generatie laaggedoseerde pillen, waarvan de bijwerkingen minimaal zijn, was hieraan mede debet. Ook kan de stijging van het pilgebruik op jonge leeftijd in de jaren tachtig en negentig worden verklaard uit het feit dat vrouwen van 18–24 jaar voor het merendeel ouders hebben voor wie het gebruik van de pil geen onbekend verschijnsel is. De pil is uit de taboesfeer geraakt en is daarmee toegankelijker geworden voor hun dochters.

In 2008 is in de leeftijdsgroep van 25–29 jaar het aandeel dat geboorteregeling toepast stabiel gebleven. In de jaren negentig was er wel een stijging waar te nemen. Dit heeft te maken met het feit dat het krijgen van kinderen werd uitgesteld. Omdat het uitstelgedrag binnen deze leeftijdsgroep begin deze eeuw tot stilstand is gekomen, is het gebruik van anticonceptie enigszins afgenomen en is het aandeel zwangere vrouwen of vrouwen die zwanger willen worden toegenomen.

Het aandeel vrouwen van 30–34 jaar dat in 2008 geboorteregeling toepast is ten opzichte van 2003 toegenomen. Voor de jaren tachtig en negentig laten deze cijfers een dalende trend zien. Dit komt enerzijds doordat meer vrouwen zwanger waren of zwanger wilden worden, wat samenhangt met het uitstel van kinderen. Anderzijds nam het aandeel vrouwen zonder partner af.

4. Waarom geen geboorteregeling?

Het al dan niet hebben van een vaste relatie is van invloed op het gebruik van anticonceptie. *Staat 2* brengt de situatie voor 2008 in beeld. Hieruit blijkt dat van de 18–45-jarige vrouwen die geen partner of vaste vriend hebben, 51 procent een betrouwbare methode van geboorteregeling (pil, sterilisatie, spiraaltje of condoom) gebruikt. Vijf jaar geleden lag dit aandeel op 44 procent. Het aandeel vrouwen dat geen methode gebruikt, bedraagt 41 procent. Voor de

Staat 2
Vrouwen naar wel of geen relatie en geboorteregende methode, 2008

Leeftijd bij interview	Relatie met mannelijke partner/vriend of echtgenoot	Pil, prikpil	Sterilisatie		Spiraal	Condoom	Overig methoden ¹⁾	Geen		Onvruchtbaar ²⁾	Totaal
			vrouw	partner				zwanger of wil zwanger worden	overig		
%											
<i>abs.=100%</i>											
18–24 jaar	geen	51	0	0	2	5	1	0	41	1	212
	wel	79	0	0	5	5	1	5	4	0	297
25–34 jaar	geen	40	0	3	9	7	1	1	41	2	173
	wel	46	1	3	9	12	3	18	6	3	608
35–45 jaar	geen	19	4	18	5	6	2	0	41	23	166
	wel	24	6	18	11	9	3	4	9	17	852
Totaal 18–45 jaar	geen	38	1	10	5	6	1	0	41	8	551
	wel	41	3	10	9	9	3	9	7	9	1 757

¹⁾ Inclusief methode onbekend.

²⁾ Indien samenwonend met echtgenoot of vriend: één van beiden of beiden onvruchtbaar.

Staat 3
Vruchtbare vrouwen die geen geboorteregende methode toepassen naar de reden voor het niet toepassen, 2008

Leeftijd bij interview	Zwanger of wil zwanger worden	Geen relatie op dit moment	Principieel tegen anticonceptie	Geen anticonceptie nodig	Andere redenen	Totaal
%						
<i>abs.=100%</i>						
18–24 jaar	13	59	3	9	17	114
25–34 jaar	51	29	1	4	14	218
35–45 jaar	21	33	3	11	31	175
Totaal 18–45 jaar	32	37	2	8	21	507

vrouwen met een relatie zijn de percentages voor wel of geen methode respectievelijk 75 en 7. Voorts gebruikt één op de tien vrouwen met een relatie geen geboorteregeling wegens een (poging tot) zwangerschap.

Wordt onderscheid gemaakt naar leeftijd, dan blijkt dat onder de 18–24-jarige vrouwen zonder vaste relatie ruim de helft een geboorteregende methode toepast. Negen op de tien jonge vrouwen met een relatie gebruikt een methode. Van de 35–45-jarige vrouwen die geen relatie hebben, passen vier op de tien vrouwen geen anticonceptie toe. Onder vrouwen die wel een relatie hebben is dit aandeel één op de tien. Ten slotte blijkt dat van de oudste groep vrouwen die geen relatie heeft, één op de tien gesteriliseerd is of een spiraaltje heeft. Het aantal gescheiden vrouwen dat alleen woont, is hieraan mede debet.

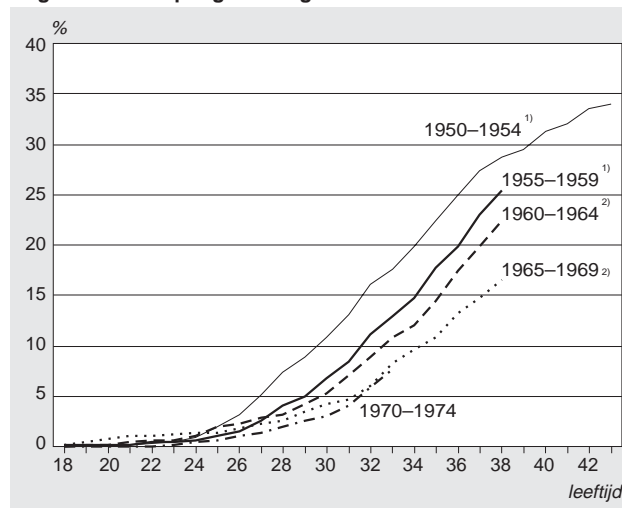
Aan vruchtbare vrouwen is gevraagd waarom ze in 2008 geen voorbehoedmiddel gebruiken. *Staat 3* geeft een overzicht van de antwoorden. Zes op de tien jonge vrouwen noemt het ontbreken van een relatie als reden voor het niet toepassen van anticonceptie. Voor de oudste groep vrouwen ligt dit aandeel rond de 30 procent. Een op de drie vrouwen van 18–45 jaar is zwanger of wil zwanger worden, en gebruikt daarom uiteraard geen methode. Het aandeel vrouwen dat principieel tegen het gebruik van anticonceptiemiddelen is, bedraagt nog maar 2 procent. In 1998 lag dit aandeel nog op 6 procent.

5. Sterilisatie op steeds hogere leeftijd

Uit de in *staat 1* gepresenteerde gegevens blijkt dat het aandeel gesteriliseerde personen per leeftijdsgroep enigszins is gedaald. Deze ontwikkeling wordt in verband gebracht met het op latere leeftijd moeder worden. Om meer inzicht te krijgen in de veranderingen in het sterilisatiepatroon wordt in *grafiek 4* voor vijf geboortegeneraties een beeld geschetst van de leeftijdsspecifieke percentages gesteriliseerde vrouwen, dan wel vrouwen van wie de partner is gesteriliseerd. Bij vergelijking van de cijfers van de gepresenteerde geboortecohorten tot de leeftijd van 38 jaar is een sterke daling van het aandeel gesteriliseerden waarneembaar. Van de vrouwen die begin jaren vijftig zijn geboren, is ruim een kwart gesteriliseerd (de vrouw of de partner). Voor vrouwen die eind jaren zestig zijn geboren ligt dit aandeel op 17 procent. Het uitsteleffect van kinderen krijgen is een belangrijke oorzaak van deze daling.

In hoeverre het uitstelgedrag voor sterilisatie wordt ingehaald op hogere leeftijd moet uit volgend onderzoek blijken. Wel vertonen de lijnen van de vrouwen geboren in de periode eind jaren vijftig en begin jaren zestig op leeftijd 38 jaar een stijgende trend naar het niveau van vrouwen geboren in de periode 1950–1954 op leeftijd 43 jaar. Het aandeel vrouwen op die leeftijd dat gesteriliseerd is of een gesteriliseerde partner heeft, ligt rond de 35 procent. Voorts blijkt dat bij vrouwen die begin jaren zeventig zijn geboren geen daling meer optreedt in het ondergaan van een sterilisatie tot leeftijd 33 jaar ten opzichte van vrouwen die vijf jaar eerder zijn geboren.

4. Aandeel vrouwen die ooit gesteriliseerd zijn of wier partner is gesteriliseerd per geboortegeneratie

¹⁾ Onderzoek Gezinsvorming 1998.

²⁾ Onderzoek Gezinsvorming 2003.

6. Conclusie

Dit onderzoek concludeert dat geboorteregeling in Nederland nog steeds frequent wordt toegepast, ook al is het pilgebruik enigszins afgenomen. Van de 18–45-jarige vrouwen blijken zeven op de tien vrouwen (of de partner) een methode te gebruiken om een zwangerschap te voorkomen, 15 procent geen methode te gebruiken, 7 procent in verwachting te zijn of een poging daartoe te doen, en 9 procent onvruchtbaar te zijn. In vergelijking met andere landen is Nederland op het gebied van gezinsplanning nog steeds zeer effectief. De gevolgen van dit effectieve anticonceptiegebruik komen tot uiting in lage abortuscijfers en een relatief laag aantal tienergeboorten.

In 2007 ondergingen 9 op de duizend in Nederland woonachtige vrouwen een abortus. Wel moet worden opgemerkt dat het abortuscijfer (het jaarlijks aantal abortusingrepen per duizend vrouwen in de vruchtbare levensfase, van 15 tot 45 jaar) in Nederland sinds de jaren negentig een stijging vertoont. In 1990 ondergingen namelijk 5 op de duizend in Nederland woonachtige vrouwen een abortus (Wijsen en Rademakers, 2003). De afgelopen jaren is het abortuscijfer vrij stabiel. Voor de meeste Europese landen zijn de cijfers beduidend hoger. Zwitserland heeft het laagste cijfer (6,6 in 2005), Duitsland en België komen op het Nederlandse niveau en in Engeland worden relatief veel abortussen uitgevoerd (18,3 in 2006). De Scandinavische landen die qua open houding ten aanzien van seks en anticonceptie op Nederland lijken, hebben een opvallend hoog abortuscijfer (Zweden 20,6 en Noorwegen 13,0 per duizend vrouwen). De hoogste abortuscijfers van Europa zijn in een aantal Oost-Europese landen te vinden, zoals Roemenië met 43 en Rusland met 45 abortussen per duizend vrouwen (Lee en Wijsen, 2007).

Een ander gevolg van het effectieve gebruik van anticonceptie dat eveneens internationaal de aandacht trekt, is het lage aantal tienerzwangerschappen. Dit cijfer is tot medio jaren negentig gedaald, daarna weer iets toegenomen, maar vanaf 2002 opnieuw gedaald. Nederland behoort samen met Denemarken en Zwitserland tot de top van Europese landen

met lage tienergeboortecijfers. Het geboortecijfer van Duitse en Spaanse tieners is twee keer zo hoog als dat van Nederlandse tieners, en het cijfer voor het Verenigd Koninkrijk ruim vier keer zo hoog (United Nations, 2008).

Hoe kan dit succes worden verklaard? In Nederland is in vergelijking met andere landen meer geïnvesteerd in de preventie van ongewenste zwangerschappen. Er is geïnvesteerd in voorlichtingscampagnes en in seksuele-educatieprogramma's. De media hebben doorgaans een belangrijke en positieve rol gespeeld, en hebben ertoe bijgedragen dat seksualiteit uit de taboesfeer is gehaald. In Nederland is bovendien veel gedaan om de hulpverlening rond anticonceptie en abortus voor iedereen toegankelijk te maken. Nederland behoort daarom nog steeds tot de meest perfect geboorteregelende landen van de wereld, met een hoog percentage betrouwbaar anticonceptiegebruik en relatief een laag aantal tienergeboorten en abortussen.

Literatuur

CBS, 1990, Onderzoek Gezinsvorming 1988. Samenwonen, trouwen, geboortenregeling, werken en kinderen krijgen. SDU-Uitgeverij, Den Haag.

CBS, 2007, Minder vrouwen aan de pil. CBS-webmagazine 6 juni 2007.

Duin, C. van, 2009, Bevolkingsprognose 2008–2050: naar 17,5 miljoen inwoners. *Bevolkingstrends* 57(1), blz. 15–22.

Garssen, J., 2008, Sterke daling geboortecijfer niet-westers allochtone tieners. *Bevolkingstrends* 56(4), blz. 14–21.

Graaf, A. de, 2004, Geboorteregeling in 2003. *Bevolkingstrends* 52(1), blz. 23–27.

Graaf, A. de, en S. Loozen, 2006, Aantal oudere moeders neemt toe. CBS-webmagazine 21 augustus 2006.

Lee, L. van, en C. Wijsen, 2007, Landelijke abortusregistratie 2006. Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Lee, L. van, en C. Wijsen, 2008, Landelijke abortusregistratie 2007. Rutgers Nisso Groep, Utrecht.

Lunsen, R. van, 2005, Weg met de pil. *Intermediair*, 3 februari 2005.

United Nations, 2007, World contraceptive use. United Nations Population Division, New York.

United Nations, 2008, Demographic Yearbook 2005. United Nations Population Division, New York.

Wijsen, C. en J. Rademakers, 2003, Abortus in Nederland 2001–2002. Rutgers Nisso Groep serie nr.5. Eburon, Delft.